

Мистецтвознавство

УДК 78.071 (477) (092)

Бермес Ірина Лаврентіївна
доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри методики музичного
виховання і диригування Дрогобицького
державного педагогічного університету
ім. Івана Франка
irunabermes@ukr.net

АНАЛІЗ І ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

Мета роботи – проаналізувати та класифікувати листи С. Крушельницької задля можливості розкриття граней внутрішнього світу адресантки. **Методологія** дослідження пов'язується з використанням методів відбору та систематизації епістолярної спадщини співачки, які сприятимуть виокремленню професійних і соціальних зацікавлень відправниці, її індивідуальних комунікативних рис, творчої індивідуальності. **Наукова новизна.** Зроблено спробу крізь призму переписки С. Крушельницької схарактеризувати та диференціювати 63 листи адресантки, їх жанрово-стильові особливості. **Висновки.** Аналіз і типологізація листів С. Крушельницької дали можливість вирізнити їх за змістом, видом діяльності, функціональним призначенням, характером взаємин. Вони висвітлюють загальні засади творчості, особистісні риси, естетичні погляди співачки в культурному контексті епохи.

Ключові слова: С. Крушельницька, листування, комунікація, типологізація.

Бермес Ирина Лаврентьевна, доктор искусствоведения, профессор, заведующая кафедрой методики музыкального воспитания и дирижирования Дрогобычского государственного педагогического университета им. Ивана Франко

Анализ и типологизация эпистолярия Соломии Крушельницкой

Цель работы – проанализировать и классифицировать письма С. Крушельницкой для возможности раскрытия граней внутреннего мира адресантки. **Методология** исследования связывается с использованием методов отбора и систематизации эпистолярного наследия певицы, которые будут способствовать выделению профессиональных и социальных интересов отправительницы, ее индивидуальных коммуникативных качеств, творческой индивидуальности. **Научная новизна.** В статье сделана попытка сквозь призму переписки С. Крушельницкой охарактеризовать и дифференцировать 63 письма адресантки, их жанрово-стилевые особенности. **Выводы.** Анализ и типологизация писем С. Крушельницкой позволили выделить их по содержанию, виду деятельности, функциональным назначениям, характером взаимоотношений. Они освещают общие принципы творчества, личностные черты, эстетические взгляды певицы в культурном контексте эпохи.

Ключевые слова: С. Крушельницкая, переписка, коммуникация, типологизация.

Bermes Iryna, Sc. In Arts, Professor of the Methodology of Music Education and Conducting, Drohobych Ivan Franko State Pedagogic University

Analysis and typology of Solomiya Krushelnyska's epistolary genre

Purpose of the article. To analyze and classify Solomiya Krushelnyska's letters to discover peculiarities of addresser's spiritual world. The research **methodology** is based on the method of selection and systematization of the singer's epistolary heritage. A mentioned approach makes possible to single out her professional and social interests, specific social skills and creative individuality. **Scientific novelty.** The author attempts to characterize and differentiate the addresser's 63 letters, their genre, and particular stylistic features. **Conclusions.** Both analysis and typology of Solomiya Krushelnyska's letters made it possible to classify them according to their content, kind of activity, function and the nature of relations. They enlighten general basics of the singer's creativity, personal traits and esthetic views within the epoch's cultural context.

Key words: S. Krushelnyska, correspondence, communication, typology.

Актуальність теми дослідження. Процес комунікації є одним із ключових елементів життєдіяльності людини. Він здійснюється на основі тих правил, які діють в даному соціумі й є конвенціональними. В просторі комунікації важливе місце належить епістолярію – "реалізованому продукту людської психіки" (С. Доманова), носію міжособистісного, міжіндивідуального спілкування, засобу отримання й обміну інформацією, задоволення запитів людини.

У різні історичні періоди приватне листування, що висвітлює повсякденне життя людей за межами їх офіційних стосунків, було достатньо поширене, залишаючись для багатьох адресантів і адресатів найбільш доступним і звичним способом відображення власних думок, почуттів тощо.

Лист – це текст, створений адресантом, прикмети особистості якого знаходять віддзеркалення в його структурі, змісті та характері викладу інформації. Відповідно, в листі автор повинен проявити себе з найкращого боку, бути переконливим, адже тільки за цих умов можна сподіватися на плідне спілкування з адресатом, оскільки епістолярна творчість не передбачає візуального контакту з ним.

Стійкий інтерес до епістолярних джерел викликаний потребою вивчення як історико-культурних явищ, так і процесів людської діяльності. Лист – "квазіоснова епістолярної форми", що

володіє "специфічною комунікативною самістю" [5, 113]. Для того, щоби розкрити його інформаційну наповненість, необхідно обрати відповідну методику епістологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Приватне листування як епістолярна пам'ятка, "видавничо-жанрова новація" (за В. Кузьменком), "зернятка фактичної інформації" (за І. Франком) викликає щоразу більший інтерес науковців. Як важливе автентичне першоджерело, значущий життєвий матеріал, лист дає можливість розкрити багатство духовного світу автора, його творчу індивідуальність тощо. В цьому контексті епістолярна спадщина С. Крушельницької – видатної співачки, педагога, музично-громадського діяча – набуває особливого значення, оскільки є цінним джерелом для виокремлення особистих рис мисткині, широкого спектру її вподобань, взаємин із сучасниками. Більше того, лист "як особливий вид комунікативної творчості... насичений неповторним ароматом доби адресанта, його індивідуальності", – слушно наголошує В. Савчук [4, 156]. Дослідження епістолярію С. Крушельницької вельми важливе ще й тому, що в фокусі уваги постає неординарна особистість, котра внесла вагомий внесок у розвиток національної музичної культури. Ці аспекти зумовлюють актуальність запропонованої теми.

Листування як явище культурне й історичне дає можливість виокремити індивідуальний стиль текстів С. Крушельницької як представниці української інтелігенції першої половини ХХ ст., розкрити певні параметри ідіолекту ("індивідуальне мовлення конкретного носія мови") [2, 5] комунікантів.

Епістолярна спадщина С. Крушельницької – багатогранна, вона повно відображає "портрет" видатної співачки, високий макрокосм її душі, життєві поступки і творчі здобутки. У листах артистки розкрилася різнобарвна палітра її взаємин із видатними діячами української культури та зарубіжжя, особисте сприйняття важливих подій, які хвилювали мисткиню. Матеріалом для аналізу послужив корпус листів (172 одиниці) С. Крушельницької, що ввійшов до другої частини праці, впорядкованої М. Головащенко "Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування", що побачила світ у видавництві "Музична Україна" 1979 р. Розглядатимуться листи С. Крушельницької без відповідей її дописувачів. Це безпосередньо пов'язано з метою даної розвідки.

Відразу зазначимо, що в українській науці типології епістолярію не надавалося достатньої уваги. Втім епістолярному жанру як відображенню мовного, творчого, особистісного спадку видатних діячів культури, його специфіці присвячено низку наукових праць (В. Брюгген, Л. Вашків, В. Гладкий, М. Гудзій, Р. Доценко, В. Дудко, Т. Заболотна, В. Качкан, В. Кузьменко, Ж. Ляхова, М. Назарук, П. Ротач, В. Святовець), східної та західної діаспори (В. Горохов, Д. Нитченко, О. Рогинська, Т. Туманов, Ю. Шерех).

Що ж до типології приватного листування, то в цій царині вчені ще не прийшли до спільної думки. Сьогодні різні методи пропонують російські науковці [3; 5]. Так, Т. Кучина рекомендує класифікувати листування за соціально-становими та професійними ознаками, Л. Захарова – за родом діяльності. М. Белявський за основу систематизації листів обирає зміст і, відповідно, вкладає їх у такі групи: особистісно-побутові, сімейні; присвячені питанням суспільно-політичного та культурного життя. Т. Кучина класифікує листування за характером взаємин адресантів і адресатів – листи родичів; людей, близьких за інтелектом, духом або емоційністю; людей, пов'язаних залежними взаєминами. Чимало вчених виокремлює соціальні функції приватного листування й, адекватно до них, формує класифікаційні характеристики. Напр., В. Голубцов увиразнює листи, котрі містять обмін думками з окремих питань; пов'язані з професійними заняттями автора; інформативного характеру; листи-спогади; листи-заповіти. Т. Кучина розрізняє листи відповідно до ідеї, висунутої автором листа, – традиційно-ритуальні, ділові, інтелектуально-емоційні. Натомість С. Дмитрієв акцентує на неможливості систематизації переписки за змістом і не допускає перспективи використання єдиної парадигми в її характеристиці.

Беручи за основу типологізацію зарубіжних учених, намагатимемося дати загальну характеристику та диференціювати епістолярій С. Крушельницької, зокрема бз документи адресантки. Як стверджує М. Головащенко, на початку своєї мистецької кар'єри, співачка "вела широке листування... з родичами, друзями, знайомими та офіційними особами", зокрема "Іваном Франком, Михайлом Павликом, Василем Стефаніком, Миколою Лисенком, Остапом Нижанківським, Денисом Січинським, Володимиром Гнатюком, Модестом Менцінським та багатьма іншими діячами української культури та мистецтва" [7, 403–404]. Вчений стверджує, що до кола адресантів артистки входили представники музичної культури діаспори, зокрема "Джакомо Пуччіні, Артуро Тосканіні, Леопольдо Муньйоне, Руджеро Леонкавалло, Енріко Карузо, Маттіа Баттістіні, Вітторіо Гуї, Джемма Беллінчоні, Фауста Креспі, Ріхард Штраус, Антоній Сигетинський, Владислав Желенський, Адам Дідур, Зигмунт Носковський Франтішек Ржегорж та інші" [7, 404]. Ті листи, котрі збереглися та ввійшли до впорядкованої М. Головащенко праці, й стануть предметом нашої уваги.

Найбільше листів С. Крушельницька написала до М. Павлика (56), перший із яких датується 1893 р. 21-річна дівчина, навчаючись в Італії, країні, де "світ артистичний процвітає" [6, 188], мріяла опанувати не тільки спів, теорію й історію музики, а й отримати ґрунтовні знання в царині гуманітарних наук. В цьому їй неабияк допомагав М. Павлик – надсилав книги, радив, що прочитати, пропонував для обговорення цікаві для обох теми. Якщо на початках "домінуючою в документах була літературно-мистецька тематика" [1, 155], що торкалася письменницької праці М. Павлика та вокального вишколу С. Крушельницької з вкрапленням гендерного аспекту, то вже через рік майбутня співачка писала в листі до видатного культурно-громадського діяча з надією, що він спричиниться до її "розвою душевного" та допоможе "пізнати світ і людей і розвинути свої погляди на справу жіноцтва взагалі, а спеціально нашого жіноцтва руського" [7, 193]. Соломія могла довіритися "доброму, людяному чоловікові" [7, 194], розкрити свої погляди на музичне мистецтво, місце музики в її житті: "Взагалі мене музика найборше зворушує, мені се дивно, тим більше, що я холодного темпераменту і нерви мої сильні як посторонки" [7, 208]. Часто викладала М. Павликові свої роздуми про роль Артиста в сучасному їй світі, обговорювала реальну ситуацію в театрі: "Той світ артистичний... лиш зверху такий прелестний видається, але доторкнутися

до глибини, аж лячно, така безконечна погань та бруд... ..треба великої відваги або мого замилювання до музики, щоби пуститися в ту тьму" [там само, 201]. В іншому листі С. Крушельницька стверджувала: "Знай-те..., що я очей не замикаю на найстрашніші види, тим-то і відвагу маю йти понад пропасть" [там само, 207]. Адресантка ділилася з М. Павликом думками про творчість М. Лисенка, який "однією піснею, як "Ой люлі, люлі" або "Ой одна я, одна" погребав всіх наших славних композиторів" [7, 208], зокрема галицьких, творчість яких недооцінювала. С. Крушельницька пов'язувала здобутки українців Східної Галичини на музичному полі виключно з тим, "що наш нарід зроду співучий" [7, 209].

Не раз артистка ділилася враженнями від своїх виступів, закулісними інтригами в театрі, обговорювала свій репертуар. Найбільше тишила адресата своїми успіхами в опануванні улюбленої справи – співу: "Студії мої в співі та музиці континую з запалом" [7, 271], "Поступи великі я зробила (...) не лиш під взглядом вокальним, але також щодо гри драматичної" [7, 281].

У полі зору кореспондентів були й питання українського громадського життя, преси. Вельми показовим є факт фінансування С. Крушельницькою Русько-української радикальної партії, лідерами якої були І. Франко та М. Павлик. Підтвердження цього знаходимо в листах обох дописувачів.

Листовна комунікація С. Крушельницької – М. Павлика – близького друга, кому вона могла повідати найсокровенніше, є прикладом розуміння, толерації, шанобливого ставлення. У кореспонденціях співачки відсвічується глибока повага до адресата, співпереживання його успіхів і невдач, намагання допомогти. Листи артистки – вірець культури комунікативної творчості, що передбачає увагу до адресата, вишукану ввічливість, котра проявилася у звертанні ("Високоповажаний пане!", "Високоповажаний друже!", "Високоповажаний пане друже!", "Добрий друже!").

Серед інших кореспонденцій видатної співачки – листи до Ф. Ржегоржа, І. Франка, М. Лисенка, О. Бандрівської, О. Лукіяновича, університетської молоді, комітету в справах мистецтв при раді міністрів УРСР (по одному), В. Гнатюка (три), А. Сигетинського (чотири), невідомої особи (п'ять). Так, у листі до Ф. Ржегоржа С. Крушельницька звертається з проханням про влаштування її концерту в "Народному театрі" в Празі. В епістолярному автографі до І. Франка співачка повідомляє про те, що надіслала "500 франків на ужиток нашої партії (русько-української радикальної – І. Б.), на агітацію чи на "Громадський голос", як потрібніше" [7, 282]. З пієтетом промовляє С. Крушельницька до М. Лисенка: "Коханий батьку!", дякуючи видатному композитору за надіслані вокальні твори, та просить компонувати музику, "щоб для *soprano dramatico* була добра партія" [7, 310]. В листі до сестри О. Бандрівської артистка скаржиться "як то трудно в тій Галилеї жити!", тобто в цьому краї, далеко від рідної землі (на той час С. Крушельницька перебувала у Варшаві – І. Б.) [7, 356], водночас у тексті – теплі слова турботи про своїх родичів. Лист до О. Лукіяновича, який клопотав про навчання обдарованих земляків в Академії малярства в Римі, свідчить, з одного боку, про небайдужість, з іншого – щирість натури С. Крушельницької, її бажання допомогти. Про те, що співачка цікавилася культурним життям у Галичині, за можливості долучалася до нього, свідчить листування з В. Гнатюком. У ньому йдеться про неможливість виступу на концерті, присвяченому 25-річчю літературної діяльності І. Франка (через напружений графік у театрі), про подарунок, надісланий ювілярові. У кореспонденції до польського музичного критика А. Сигетинського Соломія Амвросіївна висловлює жаль з приводу неправдивого висвітлення її виконавської діяльності в пасквілі, вміщеному в часописі "Kurier Codziennie", висуває пропозицію щодо передачі протесту "проти безглузвих пліток, що стали основою для написання цілих статей та злісних газетних інсинуацій" [7, 338]. Артистка вважає, що "якщо не делікатні шляхетні почуття, то принаймні сам розум повинен би оберігати жінку-артистку від ординарних брехливих обвинувачень" [7]. В іншому листі С. Крушельницька пропонує обміркувати "спільну роботу", ймовірно, підготовку концерту.

У п'яти листах до невідомих осіб обговорювалися теми, що торкалися професійної діяльності – про проведення репетицій у день вистави, контракти, репертуар, творчі плани. Так, 11 грудня 1902 р. співачка писала: "Приїду до Неаполя в перших числах січня. 21 грудня я ще співаю в "Бал-маскарад", а наступного тижня у "Ернані" та "Аїді" [7, 360].

С. Крушельницька була серед тих 37 українців, мешканців Варшави, котрі підписали звернення до української молоді. В ньому йшлося про підтримку земляків-українців у справі відкриття русько-українського університету заради "...вільного розвою своєї рідної культури, того чистого, рухливого струмочку, котрий" витікав "з суто національних потреб" [7, 341]. Українці Варшави щиро сподівалися, що "не уся польська молодь тримається ворожого українству становища" [7, 342].

Вельми цікавим є лист проф. С. А. Крушельницької до Комітету в справах мистецтв при Раді міністрів УРСР від 29 квітня 1946 р. Це міркування оперної співачки та педагога щодо "підготовки вокальних кадрів і кваліфікованих викладачів співу" [7, 371]. Вболіваючи за справу, Соломія Амвросіївна наголошувала: "При наборі учнів до музучилища і студентів до консерваторії слід вважати керівними голосовий матеріал, природну музикальність, якість музичного відчуття та музичну підготовку і брати до особливої уваги стан здоров'я кандидатів" [7]. Цілком слушно співачка акцентувала на значущість ранньої музичної підготовки: "...ясно, чим вона основніша і більш багатостороння, тим краще. Відомо теж, що хто зріс від дитячих літ в музичному середовищі, той легше може перемогти труднощі вокальних студій. Через те дитяче вокальне виховання має вирішальне допоміжне значення" [7, 372].

Таким чином, епістолярій С. Крушельницької відображає мовні, творчі, особистісні риси мисткині. Важливим фактором формування мовної характеристики листів було сімейне виховання, що включало як академічну, так і духовну складові, насамперед виховання культури, формування інтелекту, розвиток мовленнєвих здібностей. Утім значно більшу дію впливу мав той "тон" родинної комунікації, що задавався, насамперед, батьком і матір'ю. Це зразок культури спілкування, якому притаманні простота, щирість, повага у взаєминах.

Листування співачки можна схарактеризувати як синтез приватного та публічного, з домінуванням приватного. Всі листи мають конкретного адресата, є лаконічними, розважливими, не відзначаються яскраво вираженою емоційною складовою. Це вказує на раціоналістичність, виваженість, цілеспрямованість адресантки.

Якщо диференціювати листи за змістом, то можна виокремити два їх види:

- особисті, котрі торкаються проблем вокального вишколу, самоосвіти, творчо-виконавської практики, родинних справ;
- соціальні, що висвітлюють становище жінки в галицькому суспільстві, питання вокальної освіти молоді, культурного життя, фінансування Русько-української радикальної партії.

Покликаючись на Л. Захарову, в епістолярії С. Крушельницької можна вирізнити також листи за видом діяльності, що розкривають "секрети" професійної практики, зокрема делікатні питання атмосфери в оперних театрах, закулісні інтриги. Водночас у них обговорюються певні ролі з оперного репертуару співачки, її виступи, дебюти, рецензії в пресі.

Беручи до уваги типологізацію листування, запропоновану Т. Кучиною, де враховано характер взаємин адресантки з адресатами, можемо констатувати, що С. Крушельницька писала до людей, близьких їй за духом, інтелектом, емоційністю.

Грунтуючись на класифікацію, котра висвітлює функціональне призначення листів, запропоновану В. Голубцовим, епістолярій С. Крушельницької включає візрці, що містять обмін думками з різних питань; дотичні до професійної діяльності адресантки; мають інформативний зміст; а Т. Кучиною – ділові.

Наукова новизна. У статті вперше зроблено спробу типологізувати листи С. Крушельницької, ґрунтуючись на методіку зарубіжних учених. Досі листи співачки системно не аналізувалися та не класифікувалися.

Висновки. Листи С. Крушельницької – автентична ланка, що пов'язує творчість, особистість, естетичні погляди співачки та культурний контекст епохи.

Проаналізувавши корпус листів С. Крушельницької можемо констатувати, що адресантка схильна до самооцінки, котра, насамперед, пов'язана з індивідуальними особливостями світовідчуття артистки.

У межах статті представлено тип епістолярного адресанта-інтелегента, що володіє особливим поглядом на світ, зокрема музично-артистичний, специфічними функціями в суспільстві (представниця української культури, італійсько-української вокальної школи, українка-патріот, що вболіває за українську справу), високим рівнем професійної та культурної компетентності. В просторі епістолярної комунікації автор-інтелегент демонструє толерантне ставлення до адресатів, зумовлене прагненням до гармонічної взаємодії. Пріоритетною в комунікативній стратегії С. Крушельницької є позиція, спрямована на відверте, чесне ведення епістолярного діалогу, відповідно до засвоєних етичних і моральних норм. Товариські взаємини з комунікантами демонструють однаковість особистих, професійних і духовних інтересів, культурних позицій.

На жаль, на сучасному етапі розвитку українського суспільства інформаційно-комунікаційні технології вельми часто витісняють з життя звичний лист. Утім, епістолярій С. Крушельницької залишається важливим інформаційним джерелом, яке дає можливість глибше пізнати творчу індивідуальність співачки, зануритися в атмосферу доби, в яку жила та творила артистка.

Література

1. Бермес І. Соломія Крушельницька та Михайло Павлик (взаємини в контексті їхнього епістолярію) / І. Бермес // Соломія Крушельницька та українська духовність / Ред.-упоряд. О. Смоляк, П. Смоляк. – Тернопіль : Астон, 2012. – С. 153–162.
2. Волощук В. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2008/92-79-1.pdf>.
3. Кучина Т. Документальное письмо как фикциональный нарратив: о прозе Р. Гальего / Т. Кучина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2008. – № 10 (34). – С. 205–209.
4. Савчук В. Епістолярна спадщина Лесі Українки: джерелознавчо-текстологічний аспект / В. Савчук : дис. ... канд. філол. наук. спец. : 10.01.09 – літературне джерелознавство і текстологія. – К., 2009. – 158 с.
5. Сапожникова Н. Эпистолярный дискурс как письмо в эволюционном диапазоне его саморазвития / Н. Сапожникова // Вестник Тюменского государственного университета. – 2004. – № 4. – С. 111–121.
6. Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування : У двох частинах / Вступна стаття, упоряд. і примітки М. Головащенко. – К. : Муз. Україна, 1978. – Ч. 1. – 400 с.
7. Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування : У двох частинах / Вступна стаття, упоряд. і примітки М. Головащенко. – К. : Муз. Україна, 1979. – Ч. 2. – 448 с.

References

1. Bermes, I. (2012). Solomiya Krushelnytska and Mykhailo Pavlyk (relationship in the context of their epistolary). Solomiya Krushelnytska ta ukrayinska dukhovnist'. Ternopil : Aston [in Ukrainian].
2. Voloshchuk, V. (2008). Individual author style, idiollect, idiostyle: questions of terminology. Retrieved from <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2008/92-79-1.pdf>
3. Kuchyna, T. (2008). Documentary letter as a fictional narrative: about the prose of R. Gallego, 10 (34), 205–209 [in Russian].
4. Savchuk, V. (2009). Epistolary legacy of Lesia Ukrainka: source-study and textual aspect. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Sapozhnykova, N. (2004). Epistolary discourse as a letter in the evolutionary range of its self-development. Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, 4, 111–121 [in Russian].
6. Holovashchenko, M. (Ed). (1978). Solomia Krushelnytska. Memoirs. Materials Correspondence. Vol. 1. Kyiv : Musical Ukraine [in Ukrainian].
7. Holovashchenko, M. (Ed). (1979). Solomia Krushelnytska. Memoirs. Materials Correspondence. Vol. 2. Kyiv : Musical Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.12.2017 р.